

закладів загальної середньої освіти» 2018 р. – Київ, 2019. – 252 с. – (Український центр оцінювання якості освіти.). – (Частина III. Читання).

4. Ильиных Ю. С. Функции повторения в учебном процессе : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю.С.Ильиных – Комсомольский-на-Амуре: Государственный педагогический институт, 1969. – 242 с.

5. Медина Д. Правила мозга. Что стоит знать о мозге вам и вашим детям / Д.Медина. – Москва: Иванов и Фербер, 2014. – 304 с.

6. Ушинский К. Д. Материалы к третьему тому "Педагогической антропологии" О воспитании памяти. Педагогические приложения анализа памяти [Электронный ресурс] / К.Д.Ушинский – Режим доступа до ресурсу: http://dugward.ru/library/pedagog/ushinskiy_chelovek3.html#pamyat.

УДК 373.3.016:811.161.2

О.В. Истоцька

Ю.М. Тельпуховська

м. Харків

ЛІНГВІСТИЧНА КАЗКА ЯК МЕТОДИЧНИЙ ПРИЙОМ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ

У статті йдеться про лінгвістичну казку як один з ефективних методичних прийомів викладання мовного матеріалу, передусім фонетичного, учням молодшого шкільного віку. Пропонується декілька авторських лінгвістичних казок для пояснення окремих фонетичних тем.

Ключові слова: фонетика; лінгвістична казка; голосні та приголосні звуки; дзвінки, глухі та сонорні приголосні; тверді, м'які та пом'якшені приголосні; склад, складоподіл.

В статье говорится о лингвистической сказке как об одном из эффективных методических приёмов преподавания языкового материала, в частности, фонетического, ученикам младшего школьного возраста. Предлагается несколько авторских лингвистических сказок для объяснения отдельных фонетических тем.

Ключевые слова: фонетика; лингвистическая сказка; гласные и согласные звуки, звонкие, глухие и сонорные согласные; твердые, мягкие и смягченные согласные; слог, слоговое деление.

The article covers the linguistic fairy tale as one of the effective methods of teaching the

linguistic body of knowledge, primarily phonetic, elementary school students. Several linguistic tales by the author are offered to explain certain phonetic themes.

Key words: *phonetics; linguistic fairy tale; vowels and consonants, voiced and voiceless consonants, firm, soft and softened consonants; syllable, syllable division.*

Фонетика – це розділ мовознавства, з основ якого діти починають вивчення курсу української мови. Ця наука допомагає зрозуміти багато процесів, що відбуваються в українській мові. Це те, що робить навчання української мови усвідомленим. Без елементарних знань з фонетики та без розвинених фонетичних умінь у дітей повноцінно не сформуються навички читання й письма. Без фонетичних знань неможливе повноцінне засвоєння правил графіки. Усвідомити сутність складового принципу читання, зрозуміти, що таке буква, зрозуміти подвійну роль літер *є, ї, ю, я*, а також функції апострофу та *ь* можливо тільки на основі фонетики. Матеріал з орфоєпії стане доступним тільки в тому разі, якщо діти усвідомили початкові знання з фонетики й мають чітке уявлення про звукову систему української мови, знають, як змінюються звуки в словах, що таке наголос, уміють визначати наголошений склад. Якісна фонетико-орфоєпічна робота – це запорука опанування правил культури мовлення. Без знань з фонетики неможливо навчити орфографії, бо на фонетиці базуються принципи орфографії.

У пояснювальній записці до навчальної програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи) повідомляється, що основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання й письма.

Уже в добуковарний період навчання грамоти програмою передбачено надати учням знання про мовні та немовні звуки, про наголос, склад, наголошений склад, навчити дитину вимовляти слова по складах; визначати на слух склад, який вимовляється з більшою силою голосу; розрізнявати голосні й

приголосні звуки, тверді, м'які та пом'якшені приголосні, умовно позначати їх на письмі; робити звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів типу *сир, дім, тато, калина*; будувати їх звукову схему, використовуючи умовні позначення звуків.

Учителі практики прикладають багато зусиль, щоб організувати роботу з учнями щодо засвоєння базових знань з фонетики більш продуктивно, цікаво, емоційно. Одним з ефективних прийомів пояснення складного для дітей теоретичного матеріалу є лінгвістична казка.

Лінгвістична казка – це цікава коротка розповідь, головні герої якої уособлюють певні лінгвістичні поняття, а в характерах, вчинках дійових осіб наочно проявляються відмінні ознаки цього мовного явища. Особливістю лінгвістичної казки є те, що вона пояснює закони мови, їй притаманні казкові елементи, чарівні перетворення героїв, певні усталені вирази.

Перевагою лінгвістичної казки як прийому навчання мови є те, що весь навчальний теоретичний матеріал подається учням в цікавій формі, що значно полегшує процес сприйняття та запам'ятовування закладеної в ній інформації. Притаманна дітям властивість оживляти речі навколо себе, наділяти їх властивостями живих істот допомагає в засвоєнні мовних знань. Цікаві лінгвістичні казки допомагають сконцентрувати увагу учнів, підвищують їх творчу активність, створюють ідеальну емоційну атмосферу для спілкування, а найголовніше, формують стійкий інтерес до процесу навчання.

Якщо учень занурюється в казкову атмосферу, то й сам урок стає схожим на захоплюючу подорож чарівною країною. Через це змінюється не тільки ставлення учня до того, що вивчається, але й навчання мови відбувається на рівні емоцій, що дуже важливо для підтримки інтересу до навчання.

Отримавши знання через елемент казки, дитина сама не усвідомлює, як зміст казки накладається на наукову інформацію і засвоюються фонетичні знання.

Нами було використано багаті дидактичні можливості лінгвістичної казки в процесі створення циклу лінгвістичних казок для учнів молодшого шкільного

віку з метою вивчення фонетичного матеріалу. Ці казки з успіхом було втілено в практичну роботу з фонетики в 1-му класі, учні якого працюють за системою розвивального навчання Ельконіна – Давидова. Наведемо декілька створених нами казок.

Лінгвістична казка №1 до теми "Голосні звуки".

– За далекими морями живуть дивні мешканці. Їх країна зветься Фонетикою, а мешканці там називають себе звуками. Дівчаток у цій казковій країні лише шість. І імена в них незвичайні: А, О, У, Е, И, І.

Якось одного разу пішли дівчатка туди, куди заборонялося ходити, а саме – до чорного мовчазного лісу. Темрява та тиша панували в ньому. Розбіглися дівчатка й не помітили, як загубили одна одну в лісі. Що робити? Одна дівчинка змогла прокричати тільки своє ім'я – звук [о], друга – тільки своє ім'я – звук [а], третя – [у], четверта – [е], п'ята – [и] та шоста – [і]. Голосно пролунав цей хор звуків, було чутно по всьому лісу. Так і вийшло в них знайти одна одну, а вже разом – і дорогу додому. Дівчаток назвали ГОЛОСНИМИ, через те що завдяки своєму голосу вони перемогли темряву та тишу мовчазного лісу! Тепер тільки так і звуть їх – голосні звуки. Кожне слово запрошує до себе в гості цих дівчаток. Без них не залишається жодне слово!

У кожному слові визначають найсильніший голосний звук та одягають цій дівчинці-звукові діадему. Ця діадема має назву «наголос». Визначити найсильніший голосний, гідний діадери, дуже просто. Ви теж зможете. Спробуйте вимовити слово з великим подивом. Або покликати те, що називається цим словом. Ну що? Допомогло це визначити, якому звукові-голосному віддати діадему?

Поруч з голосними (при голосних) у слові завжди стоять інші звуки королівства Фонетики. З часом їх так і стали називати – ПРИГолосні. Їх аж 32! Але про них ми поговоримо в іншій казці!

Лінгвістична казка №2 до теми "Сонорні, дзвінки, глухі приголосні"

– З того часу, як трапилася історія з дівчатками-голосними звуками, які загубилися в лісі, у королівстві, яке зветься Фонетикою, був виданий наказ:

«Жоден звук не може знаходитися в королівстві, тим більше залишати його межі, без джерела звуку!»

У більшості приголосних королівства був близький друг. Звук [д] дружив із звуком [т], звук [д'] – із звуком [т'], звук [б] із [п], [з] із [с], [з'] із [с'], [г] із [х], [ж] із [ш], [ґ] із [к], [дз] із [ц], [дз'] із [ц']. Тому вирішили, що можна тримати один дзвоник на двох і носити його в парі. Звук [д] ходив разом зі звуком [т], і дзвоник у них був один на двох. Цікаво, який з двох звуків його носив? Почекайте, ви самі здогадаєтесь.

Мабуть, той, який був більш сильним і міг голосніше задзвонити в цей дзвоник. Так сильно, щоб його почули всі, коли щось трапиться. Більш сильний звук ви можете визначити, якщо прикладете долоньку до шиї та вимовите звук. Якщо дрижать голосові зв'язки, то це дзвінкий звук. Якщо не дрижать і ви не відчуваєте дотиком долоньки це дрижання – то звук глухий, без дзвоника, без голосу.

А чи здогадалися ви, чому кожен звук обрав собі саме такого друга, чому саме так звуки поєдналися в пари? А тому що вони були схожі між собою як дві краплі води до того моменту, як один з них узяв дзвоник.

Але були в королівстві звуки, які не мали близького друга. Зовсім не тому, що вони не хотіли або не вміли дружити. Напроти, ці звуки були добрими, чемними, сильними, сміливими, у всьому виявляли самостійність.

Тому й вирішив король зробити їх стражами королівства. Ця армія носила почесне звання **СОНОРНИХ** звуків. Коваль виготовував сонорним величезні дзвони. Звуки [м], [н], [н'], [в], [р], [р'], [л], [л'], [й'] вишукувались, узяли свої дзвони та й до цього часу стоять на межі з іншими королівствами, голосно сповіщаючи мешканців про будь-яку важливу подію чи лихо, і це чутно кожному далеко. Хоча лиха так жодного разу й не трапилося. Але це зовсім інша історія.

Лінгвістична казка №3 до теми "Тверді, м'які та пом'якшені приголосні"

– Та ось одного разу закалатали всі дзвони сонорних! До королівства прийшов чужинець! Сонорні побачили велику мавпу. І хоч вона мала вигляд

досить мирний, але все ж таки викликала в мешканців королівства настороженість.

Мавпу пустили до міста звуків. Виявилось, що вона не зла, але неймовірно допитлива та не дуже чемна. Вона підглядала за мешканцями, перевіряла, як живуть звуки, коментувала їхнє життя. Мавпа звалася БуФ, вона постійно шипіла: [ж-ж-ж-ж-ж], [ш-ш-ш-ш-ш], [дж-дж-дж-дж-дж], [ч-ч-ч-ч-ч] та кашляла: [г] [к] [г] [х]. Це дуже дратувало мелодійні звуки з їх срібними дзвіночками, та незважаючи на це вони залишалися гостинними, запрошували МаВПу БуФ на чаювання до кожного дому.

Та якось уранці сталося в королівстві непорозуміння. Мавпа Буф зникла, та разом з нею зникли й речі деяких звуків, а саме м'якесенькі подушки, на яких ці звуки спали. Справа в тому, що лагідні, тендітні приголосні звичайно спали без подушок і вважали себе твердими, але під час будь-якої хвороби, наприклад, під час застуди, діставали тепленькі, м'якенькі, наче хмаринка, подушки й лягали спати на них. Кожна подушечка була вишита власноруч та оберігалась, неначе скарб, бо такого хмаринкового пуху більше не було. І ось ці подушечки зникли.

Після того, що трапилось, зібралися звуки на головній площі та з'ясували: Мавпа забрала подушки тих звуків, які були пов'язані, по-перше, з нею і звуками її імені ([м], [в], [п], [б], [ф], по-друге, з тими звуками, якими вона шипіла ([ж], [ш], [дж], [ч]) та кашляла ([г], [г], [к], [х]).

Заплакали звуки [м], [в], [п], [б], [ф], [ж], [ш], [дж], [ч], [г], [г], [к], [х]. Та друзі їх у біді не залишили: зібрали тумановий пух, бо хмаринкового більше не було, та й пошили їм новенькі подушки. Щоправда, подушки не вийшли такими ж м'якими, як були раніше. Вони виявилися тільки трохи пом'якшеними, але постраждалі приголосні раділи й цим подушкам і були дуже вдячні за допомогу своїм друзям.

А в інших королівствах із цього часу так і говорили: «У Фонетиці живуть М'ЯКІ та ПОМ'ЯКШЕНІ приголосні звуки» та чомусь пригадували МаВПу БуФ, яка шипіла: [ж], [ш], [дж], [ч] та кашляла: [г], [г], [к], [х].

Казка №4 до теми "Складова модель слова"

– Усе було добре в чарівному королівстві Фонетики. Звуки жили щасливо. Король любив свій народ та правив ним з честю. Хоча буде неправдою говорити, що проблем не було зовсім. Звуки жили без жодних правил, інколи через свою поведінку змушували ніяковіти короля держави перед іншими правителями-колегами. Звуки бігали, де хотіли, у словах ділилися на склади, як хотіли, а від цього виникала купа непорозумінь: слово звучало зовсім немелодійно, часто його важко було впізнати. Адже склади нашої мови звучать співуче, як пісня солов'я. І це тому, що звуки в словах розташовуються не хаотично, а за певними законами. Так, звуки в складі починаються з менш дзвінкого і закінчуються більш дзвінким та співучим. Найчастіше таким звуком стає голосний, оскільки в ньому голосу більше, ніж у всіх інших звуках (пам'ятаєте, як дівчата-голосні самотійно за допомогою свого голосу знайшли одна одну в лісі?). А що робити, коли так не виходить? Коли поруч стоять не голосний з приголосним, а декілька приголосних разом?.. Подумав король і видав свій наступний наказ:

«Склади у нашій мові, діти,
У більшості своїй відкриті.
Запам'ятай одну з наук:
Закриє склад сонорний звук.
А ще у випадку таким,
Коли дзвінкий перед глухим!».

З того часу все в правлінні короля пішло на лад! Написаний був ще не один наказ, але це зовсім інша історія.

Таким чином, сприймаючи звуки як живі істоти, діти не вбачають труднощів у запам'ятовуванні досить складної інформації. Лінгвістична казка дозволяє донести до молодших школярів теоретичні знання в цікавій формі, зрозуміло, викликаючи радість пізнання та задоволення від навчання.